

Nem mindenkinek feladata a színházat megváltani

BESZÉLGETÉS
ENYEDI ÉVÁVAL

– Ha jól tudom, a Monteverdi Birkózókörben indult a pályád. Jeles András társulata nem mély víz a karcsapásokat gyakorló úszónak?

– Tizenhat éves voltam, még gimnazista, egyik ismerősöm látta meg az utcán a kiírást, arra jelentkeztem. A felvételi közel fél évig húzódott, folyamatosan cserélődtek az emberek, bekerültek újak, miközben a korábban kiválasztottak közül Jeles többeket elküldött. Ez a csapat egyébként már nem a régi, legendás Monteverdi Birkózókör volt, akiktől a *Haiku-estet*, a *Drámai eseményeket* és *A mosoly birodalmát* láthattuk – ők feloszlottak, majd Jeles négy-öt régi taggal újraélesztette a társulatot. Én egy évre otthagytam a gimnáziumot, és magántanuló lettem.

Mély víz volt. Bele is fulladtam. Nagyon speciális dolgokat csináltunk. Jeles szerette volna a színész labilis, változó, megbízhatatlan állapotát olyan módon befolyásolni, hogy minden előadás minden pillanata elérje az általa kitűzött célt. Például ellenállhatatlan erejű, ősi zenék „irányításával” kellett megoldani különféle színészi feladatokat. Többnyire egy sarokban reszkettem, nehogy sorra kerüljek. Egy évig próbáltunk, de nem jött létre előadás. Mikor visszamentem az iskolába, tomboltam, úgy viselkedtem, mint egy ötéves, teljesen kiforgatott az együtt töltött időszak. Istenítettem Jelest, a mondatai szentírásként lebegtek a szemem előtt, tizenöt év kellett ahhoz, hogy belenyugodjak: nem vagyok semmirekellő, magamutogató egoista, ha nem váltom meg a színházat, nem az öröklétű isteneknek, hanem gyarló embereknek játszom, és ez ráadá-

sul engem is boldoggá tesz. Persze Jeles színházában is lehet boldog a színész, csak ez ott bonyolultabb. Ő mindig ott áll a néző és a színész között. Ugyanakkor kétségkívül óriási hatást tett rám, máig meghatározza ízlésemet, ahogy a színházról gondolkodik, amit a színészben keres.

– Hogy kerültél a Székénybe?

– Jelesnél találkoztam Nagy Beával, aki az Utolsó Vonalban is dolgozott. Éppen kiment Berlinbe, mikor Felhőfi-Kiss László rendezte a *Hamlets* című előadást – három Hamlet szerepelt benne –, ő ajánlott maga helyett Ophelia szerepére. Közben kétszer jelentkeztem a Főiskolára, de akkor is azon izgultam, nehogy véletlenül összefussak Jelessel.

– Mert helytelenítette volna az igyekezetet?

– Finoman szólva. Ez még a Székely Gábor rektorságát megelőző korszakban történt, akkoriban a színművészeti tanárai nem olyan esztétikai elveket követtek, melyek Jeles gondolkodásával bármilyen szinten megfeleltethetők lettek volna. Ettől függetlenül, biztos vagyok benne, hogy rettenetesen szerepeltem a felvételikén, magamon kívül voltam a félelemtől.

– Dolgoztál az Utolsó Vonal tagjaival és az Arvisurában is. Két különböző formációról beszélünk. Az Arvisura iskolai amatőr színházból lett alternatív színházi műhely, mely Somogyi István személye körül összpontosult, az Utolsó Vonal vezető nélküli együttes volt, melynek tagjai egyfolytában vitában álltak egymással...

– Igen, hatalmas ordítózások voltak. Erős egyéniségek gyűltek össze, a vita, a harc termékenyítő elemként funkcionált. Tamási Zoli Kiss művész úr *rettenetes élete* című előadásában volt egy rész arról, hogyan zajlanak az Utolsó Vonalban a próbafolyamatok. A társulaton belüli viszonyok mindig annak függvényében alakultak, hogy kié volt a kezdeményezés, ki írta, ki hozta az anyagot. Sokféle előadás született az Utolsó Vonalon belül, én általában

Felhőfi-Kiss Lacival és Tamásival dolgoztam. Bélával is a Szkénében találkoztam, a *Don Quijotéban* játszottunk együtt először.

– Az előadás rendezője, Regős János mesélte egy interjúban, hogy akkoriban már megmutatkoztak Pintér rendezői képességei. Bevallása szerint, mikor a *Don Quijote* próbafolyamatának utolsó szakaszában „elvesztette a fonalat”, Pintér oldotta meg határozottan a problémákat.

– Valóban Béla lendítette tovább a produkciót a holt-pontokról. Jó színésznek számított, tekintélye volt, odafigyeltünk rá, mindenbe beleszólhatott. A Szkéné körüli alkotók java része színészként indult, de egyáltalán nem volt különös, ha valaki megpróbált színre vinni egy előadást. Béla első darabja, a *Népi rablét* is így indult. Nagyon fontos volt azonban, hogy ebből nem szálltak ki az emberek három-négy próba után. Gyakran előfordult, hogy a kezdeti lelkesedés elmúlt, és a produkció megfeneklett. Béla tudta, mit akar.

– A korai előadások próbafolyamatai mennyiben tértek el a mostaniaktól?

– Az első két előadás között van markáns különbség. A *Népi rablét*ben alig van szöveg, nem lehet drámának nevezni. Népdalokból, úgynevezett csujogatásokból áll, Thuróczy Szabolcs mondatait Béla és Szabolcs együtt állították össze, a koreográfiában sok elemet közösen találtunk ki. A másodiknál, a *Kórház*, Bakonynál először improvizáltunk, de ez annyira idegesítette Bélát, hogy egyik napról a másikra hozott egy tízoldalas szöveget – az első kórházi jelenetet. Felhasznált mondatokat az improvizációkból, de az rögtön látszott, hogy az írás nagyon megy neki. Ráadásul örömet talált benne. A következő nagy változást pár év múlva a *Parasztopera* hozta, ekkor került be az énekbeszéd.

– Hogyan alakul az önéletrajzi jegyek aránya?

– Újra és újra megjelennek, a legalapvetőbbeket, a gyermekkort, a családot, a házasságot, a vallást, az alkoholproblémákat már többször is érintettük. Az új darab sem lesz személyes élményektől mentes, *A Sehova kapujában* már találkozhattunk megtért kritikussal, a *Szutyok*ban egy műkedvelő csapat fesztiválsikerébe pillanthatunk bele, ezúttal az egész darab a színházi közeget veszi célba. Az önéletrajzi elemek azért fontosak, mert a kezdeti időkben erősítették Béla hitelességét a társulat tagjai előtt. Nagyon sokat számított, hogy tudja, miről beszél.

– Ó volt *Jeles* után az első, aki alkotóként hatni tudott rád?

– Igen, de ez azért egyenrangúbb munkakapcsolat.

– És szimbiózis.

– Igen, 2008-ban született a kislányunk, Lujza.

– Pintér nyitott a színészek meglátásaira?

– Igen, bárki elmondhatja a véleményét szöveggel, díszzel, jelmezzel kapcsolatban, nincs tekintélyelvű hierarchia. Én a nyelvezetre vagyok kihegyezve, a ritmusra, a feszes szerkezetre. Zavar, ha három mondatban mondunk el valamit, amit egyben is el lehet. Ez a dramaturg szak előtt is így volt, más kérdés, hogy most bátrabban fogalmazom meg a gondolataimat, és a szöveg gondozását is feladatommak tekintem.

– Társulatokban nem kell darabot választani, színpadra adaptálni, az anyag kapcsán kutatást, értelmezést végezni, műsorfüzetet összeállítani... A mai értelemben vett dramaturgi funkció nehezen értelmezhető. Milyen feladatok vannak?

– Kétségtelen, Béla mellett dramaturgnak lenni egészen mást jelent, mint bárhol máshol. De húzni itt is lehet, Bélát az unalom minden formája riasztja, a nemes unalom is – e tekintetben hasonló az ízlésünk. Mindketten úgy gondoljuk, inkább azt mondja a néző, hogy még órákig nézte volna az előadást, mint hogy öt perccel hosszabb volt a kelleténél.

A történet kitalálásával kapcsolatban is akadnak dramaturgiai feladatok, kérdésekkel, problémafelvetésekkel előre lehet lendíteni a próbafolyamatot, meg lehet erősíteni a felvázolt figurákat. A darabjaink keletkezése dramaturgszemmel is nagyon érdekes folyamat. Előfordul, hogy egy színész az alakításával hat rá, például olyan találóan fogja meg a figura valamely vonását, hogy az inspirálja tovább Bélát.

– Az, hogy mindig a játékos személyére szabja a szerepeket, a színész számára nem vezet egyhangúsághoz, mondjuk, a tizenharmadik előadás után?

– Sokféle szerepet, változatos feladatokat kapok Bélától. Alapvetően persze gyerek- és állatfigurákat, ez a bombabiztos, de azért néha előfordult egy-egy női alak is, például a *Kórház*, Bakony ápolónője vagy a *Korcsula* titkárnője. A természetem, a hangom meghatározó, elesettséget, sérülékenységet sugall, és nem tagadom, hogy azok voltak az emlékezetesebb megmozdulásaim, melyek ezt a nyilvánvaló karakteremet telibe találták – a hét éves kislány *A Sütemények királynőjéből*, az SZTK-keretes szemüveget, kucsmát viselő, szálanomra méltó feleség az *Anyám orrából*. Most a *Szutyok* hízelgő kis cigány lánnya a legkedvesebb számomra, aki ragadozó nővé válik, sőt még az ellentmondást nem tűrő mázsás családanya képét is felvillantja egy pillanatra.

A bajusz, szakáll, paróka és egyéb szörkészkészletek segítik a változatosságot, és nagyon izgalmasak a nemcserék is. Utóbbira sajnos még csak egyszer volt alkalmam, mikor Roszik Hella helyett beugrottam *A Démon gyermekeibe*. Egyébként volt olyan színész köztünk, akinek nagyon erős volt a civil karaktere, és hamar kifulladt. Az alkat-probléma a kőszínházakban is létező jelenség. Pár éve naivát talán még játszhattam volna, de ott se kapnék olyan szerepet, amelyben állok a színpad közepén, ordítok, mint a sakál, és mindenki reszket körülöttem. Nem érzem úgy, hogy a közönség mindig ugyanazt látná tőlem, más kérdés, hogy mindig minden színész arra vágyik, hogy körülötte forogjon a színpad, róla szóljon a történet, rá találják ki, és ez velem a tizenöt-tizenhat darabból eddig csak két-három alkalommal esett meg.

Koncz Zsuzsa felvételei

– A színész és a dramaturg éned hogy jön ki egymással egy produkción belül?

– Dramaturgként segít, ha bizonyos pillanatokban színészként gondolkozom, mert mélyebben bele tudok menni a figura történetébe. Színészként annyiban segít a dramaturgia, hogy bizonyos esetekben eszembe jut, milyennek látom dramaturgként az okoskodó színészeket – ilyenkor fegyelmezni tudom magam, nem szólok bele mindenbe, hanem arra törekszem, hogy tegyem, amit kérnek tőlem, és színészként oldjam meg a szerepet.

Volt három produkció, a terhesség alatt és közvetlenül utána, melyekben csak dramaturgként vettem részt, színészként nem. Az *Árva csillagnál* és *A Démon gyermekeinél* „megnézés” sem volt, alapvetően én voltam a külső szem. Nagyon sok előadást nézek, mikor nem dolgozom, szeretek színházba menni, gondolkodni a darabon, elemezni a látottakat. Próbálom fejleszteni azt a képességemet, hogy világosan meg tudjam fogalmazni, mi miért tetszik vagy nem tetszik egy előadásban.

– Jól érzem, hogy a dramaturg valóddal kiegyensúlyozottabb viszonyban vagy? A színésztől némi malíciával nyilatkozol.

– Amit érzel, talán abból adódik, hogy az előbbiről van papírom, és ez ad némi

tartást, biztonságot. Racionálisabb terület ez, fontos, hogy ki megnyit, mit olvasott, hány nyelven beszél. A színészi tehetség misztikusabb, megfoghatatlanabb. Színészként az énektudás, tánctudás segíthetne abban, mit gondoljak magamról, de nemegyszer láttunk már olyat, hogy az utcáról bejött civil érdekesebb, erősebb, mint a mellette álló színész, aki éveket tanult. Egyébként az irónia közelebb áll a személyiségemhez, mint az elégedettség. De a dramaturgként elért eredmények örömét nem lehet összehasonlítani a színészként átélt sikerek mámorával. Dramaturgi munkám egyelőre kevés volt. A legfontosabbak Kaposváron *A hülyéje*, *A sötétség hatalma*, Pécsen *a Dühöngő ifjúság*, a Nemzeti Színházban *a Szilveszter*, az Ördögök, a Katonában *a Notóriusok*.

– Ha jól tudom, a dramaturg szakon kortárs angol drámák fordításával is foglalatoskodtál.

– Igen, Caryl Churchill *Valahol* című darabjának fordítása meg is jelent az Európa Kiadónál, a *Színházi bestiákat* pedig az Új Színházban játszották. Remélem, ennek a vonalnak is lesz majd folytatása.

– A dramaturgként jegyzett előadásaid többségét Keszég László rendezte, akivel a *Pont(y) Műhelyben* is együtt dolgozol, merőben más felállásban. Milyennek találtad a közös munkát?

– Lacival mindig szeretek együtt gondolkodni. Erős egyéniség, és színészként is különleges tudása van. Egyszer volt egy huszonnégy órás előadásuk a *Pont(y) Műhellyel*, arra hívtam először, és ott ragadtam. Bélánál a cirkuszi akrobata alatt mindig ott a háló. Nála nincsenek szörnyű alakítások, iszonyatosan kínos pillanatok. Ha nem vele dolgozom, minden feladatomat halálugrásnak élem meg. A *Pont(y) Műhelyben* elvetemültnek kell lenni. Ha Laci tébolya beszippan, és ki tudok találni valami örültséget, az nagy élmény, ha nem, katasztrófa.

– Az utóbbi években mintha skizofrén helyzetbe került volna a társulatok. Hátizatlanul független csapat vagytok, alternatív műhely, ugyanakkor valóti tizenkét telt házas előadásotokkal figyelemre méltó nézőszámot produkáltok, rendszeresen, lényegét tekintve repertoárrendszerben játszatok, sorra nyeritek a díjakat, kapjátok a meghívásokat. Az elvárások, a kritikák úgy fogalmazódnak meg az előadásaitokkal kapcsolatban, mint ha intézményesült, kvázi kőszínházi társulat volnátok.

– Tíz-tizenegy éve működünk egyenletesen – lényegében intézményesültünk. Persze el lehetne vonulni, aztán újra előjönni, lehetne meglepetéseket okozni...

– Nem okoztok meglepetéseket?

– Nem. Nagyon erős stílusjegyek vannak, egyenletes a színvonal. Nincsenek olyanfajta kísérletek, melyekről azt gondolhatnák, ez idegen tőlünk. Van, aki azt mondja, hogy ez baj, nem vállalunk kockázatot...

– Te hogy látod?

– Minden Bélától függ, és az ő személyes útjától. Az, hogy miként éli meg, hogy nem kockáztat, vagy nem keres más utakat – az ő művészi szabadsága. Elképzelhető, hogy a társulat tagjai mást szeretnének, de sem ők, sem a kritikusok nem erőltethetnek rá olyan utat, amire nem akar rálépni.

– *A saját kondícióitok, adottságaitok mellett te milyen típusú megújulást tudnál elképzelni? Ha mégis...*

– Formailag nincs új a nap alatt. Gondoljunk csak a hazai példák közül Halász vagy Jeles hetvenes–nyolcvanas évekbeli előadásaira. Persze, elhallgathatunk hosszabb-rövidebb időre, elvonulhatunk egy kis lakásba, vagy kirohanhatunk az utcára, esetleg molesztálhatjuk a nézőt – de semmi értelme.

A színháznak vannak konvenciói, határai, melyeket sok nagyszerű művész feszeget. Bélát ilyen célok nem mozgatják. Nem gondolkozik a színház megújításáról, nem törekszik olyan irányba, amerre majd csak a kiválasztott kevesek tudják őt követni. Az ő előadásaiban nagyon erős a közvetlen kapcsolat a nézőkkel – teljesen érthető, hogy ezt nem akarja elveszíteni. Természetesen feszíti a kérdés, hogy mit jelent, amikor stílusod van, kézjegyed, motívumaid, és mi az, amikor ugyanez már csak önisméltés, de amíg tizenötödszörre ilyen darabot tud írni, mint a *Szutyok*, nincs min aggódni. Rengeteg kudarcot kellene átélnünk ahhoz, hogy forradalmian új irányba induljon el. A belső kényszer nem viszi az elnémulás vagy a változás felé. Vannak dolgok, melyek nem változnak, és nem biztos, hogy ez baj.

– *Dramaturgként mit gondolsz, van Pintér Béla darabjainak irodalmi értékük?*

– Szívem szerint azt mondanám, lényegtelen, van-e egy darabnak irodalmi értéke. Nyilvánvaló, hogy Béla szövegein nem fognak tíz év múlva vitatkozni, hogy olvasva jobbak-e, vagy nézve. Egy darabot a nyelvezete tehet irodalmi szempontból értékesé, márpedig Bélának nagy nyelvi találmányai vannak, sokfajta regiszterben szólal meg. Felróják neki a közhelyeket, a mindennapi nyelv töredékeit, de arról kevesebb szó esik, hogyan használja ezeket a kifejezéseket. Azt a mondatot, hogy „a szeretetet nem elég érezni, azt ki is kell mutatni, kifiziam”, mindannyian hallottuk már – de ahogy ez elhangzik *A Sütemények királynőjében*, ahogy Béla meg tudja szólaltatni, az irodalmi pillanat. Több darabban foglalkozik olyan társadalmi közeggel, melynek saját nyelvezete van. Például *A Sehova kapujában* van egyfajta nyelvi regiszter, amit a szektások használnak, egy másik, a táncázás figura nyelvezete és a moldvai falvak nyelvezete. A *Gyévuskában* a katonai közeg szóhasználata. A *Kórház*, *Bakonyhoz* kreált egy mű népi nyelvet, a pandúrokét, és az egészségügyről szóló részben az ápolónők valóban a kórházi ápolónők nyelvhasználatában beszélnek. A darabokat úgy írja meg, hogy zengenek ezek a nyelvek, helyükön vannak a mondatok. Sokféle nyelven pontosan, hitelesen, hatásosan megszólalni – ez lehet célja egy irodalmi műnek.

Számomra nagyon fontos és alapvető Béla humora. Lenyűgöző. Százfajta. Ezt is irodalmi erénynek gondolom. Nem tett semmit azért, hogy bekerüljön a kánonba. Lehet, hogy egyszer mégis megtörténik. Nem zárom ki.

– *Egyszer említetted, hogy eddigi legizgalmasabb dramaturgi munkád a Notóriusok-sorozat struktúravitája*

(„Színházat nem rombolni építeni szívesen”) volt Máté Gáborral.

– Így van. Elképzelni sem tudtam, miként kerekedik majd belőle előadás. Két Merlin színházi jegyzőkönyv jelentette az alapot. Első körben irtalmatlan anyagot, körülbelül kétszáz oldalt halmoztam fel, amin alaposan átrágtam magam. Különböző orgánumok rímelték egymásra. Megjelent egy cikk valahol, majd két hónappal később egy vitaforumon valaki válaszolt rá, ellentmondott neki – hihetetlen izgalmas feladat volt ezeket összefésülni. És különösen örülök, hogy a dokumentum-színházi műfajba, egy nehezen dramatizálható témába ennyi humort sikerült belecsempészni. Nagy élmény volt a munka azért is, mert bár a Katona József Színház tagjainak tehetségét már a nézőtérről ismertem, a munkamorál, a hozzáállás teljesen lenyűgözött.

– *Kétszáz oldalnyi struktúravita-dokumentum átolvasgató után mire számítasz, mi lesz a függetlenekkel?*

– A struktúravita politikai részével kapcsolatban tehetlenséget érzek, így erről nem beszélnék. Az a folyamat érdekel, amely abban az évben vette kezdetét, amikor az Ascher–Novák osztály és a vele párhuzamos Máté-osztály végzett, és amikor az a különös helyzet állt elő, hogy huszon-egynéhány emberből háromnak volt szerződése (ami részben annak tudható be, hogy Kaposvár is bekapcsolódott a színészképzésbe). Ennek a kétségbeejtő helyzetnek köszönhetően született meg a HOPPart és a KoMa, melyeknek tagjai diplomásként kényszerültek alternatív létbe. A kőszínházi és a független szféra határai néhány éve kezdtek elmosódni – lásd Krétakör, TÁP, Szputnyik –, és a fent említett jelenség újabb lehetőséget nyújt a határátlépésre, ami egyre több izgalmas produkció létrejöttéhez vezet. Most sokkal több olyan helyet látok, ahol születhet „valami”, mint néhány évvel ezelőtt.

Másrészt az én szűk közegem Béla színháza, számmunkra a legfontosabb, hogy az ő tehetsége milyen erővel tud kirobbanni. Ha igazán jó állapotban van, bármilyen körülmények között, bármilyen kategóriában meg tudja mutatni magát.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE: KÓVÁRI ORSOLYA

ÉLET ÉS ●
IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

MINDEN PÉNTEKEN!

**KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ!**

Kedvezményes éves előfizetési díj 15.500 Ft

Megrendelhető a szerkesztőségben:

1089 Budapest, Rezső tér 15.

Tel: 06-1 210-5149, 210-5159; Fax: 303-9241

e-mail: lapterjesztes@es.hu